

תפארת ישראל פרק ה

המצות שנתן השם יתברך לישראל, יש לשאול עליהם; אם רבוי המצות לטוב להם כמשמעות פשט הכתוב, שנאמר (ר' דברים ו, כד - כה) "ויצונו ה' אלהינו לעשות החקים האלה לטוב לנו כל הימים וצדקה וגו'". ועם כי יש לומר שאין הכתוב מדבר ברבוי המצות, רק שהמצות הם לטוב אל האדם, שבקיום המצוה זוכה לחיים הנצחיים. מכל מקום כך מוכח פשט המאמר המפורסם (מכות כג ב) 'אמר רבי חנניה בן עקשיא, רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות, שנאמר (ישעיה מב, כא) 'ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר'". ומעתה יש לשאול, כי איך יאמר שה' חפץ לזכות את ישראל לכך הרבה להם מצות. ודבר זה נגד השכל, שהיה לו למעט במצות, כדי שלא יהיה צריך לשמור הרבה מצות, ואז היה זוכה לעולם הבא על ידי מיעוט מצות, ממה שהוא מוסיף להם מצות, שאז אי אפשר לזכות כל כך לעולם הבא.

והרמב"ם ז"ל פירש במסכת מכות (בפיהמ"ש שם), וזה לשונו; מעיקרי האמונה בתורה כי כשיקיים אדם מצוה מן תרי"ג מצות כראוי וכהוגן, ולא שתף עם כונתה מכוונות העולם, אלא שיעשה אותה מאהבה כמו שביארתי לך, הנה זכה לחיי עולם. ועל זה אמר רבי חנניא כי המצות בהיותם הרבה, אי אפשר שלא יעשה האדם בחייו אחת מהנה על מתכונתה ועל שלימותה. ובעשיית אותה המצוה תחיה נפשו באותו מעשה. וממה שיורה על עיקר זה, מה ששאל רבי חנינא בן תרדיון (ע"ז יח א) 'מה אני לחיי עולם הבא', והשיב המשיב 'כלום מעשה בא לידך' (שם), כלומר עשית מצוה כהוגן. והשיב כי נזדמנה לו מצות צדקה על השלימות, וזכה בה לחיי עולם הבא, עד כאן דבריו.

ותימה על זה, כי איך יסבלו דבריו הא דאמרינן גמרא דראש השנה (טז ב) בהדיא, דאליבא דכולי עלמא ברוב עבירות ליום הדין נדון בגיהנם. והתם איירי לעולם הבא, דהא קאמר (שם) 'צדיקים גמורים נכתבים לחיי עולם הבא וכו'". ואיך יסתור גמרא ערוך. ואם יאמר דהא דאמרינן שאפילו במצוה אחת זוכה לעולם הבא, היינו שעושה מצוה אחת, אבל לא עשה שום עבירה. אם כן אין כאן להגדיל שכר כלל, דסוף סוף כאשר יש להם הרבה מצות אפשר שיעשה הרבה חטאים, יהיו החטאים מכריעים. ואם רצה הרמב"ם ז"ל [לומר] כאשר עושה מצוה ולא עשה שום חטא כנגד זה, בודאי כדבריו כן הוא. ודבר זה משנה פשוטה בפרק קמא דקידושין (לט ב) 'כל העושה מצוה אחת מטיבין לו, ומאריכין לו ימיו, ונוחל הארץ'. ואף על גב דמוקי ליה שם כשעשה מצוה אחת יתירה על מחצה עונות, כל שכן שיש ללמוד מזה שאם עשה מצוה אחת

ולא עשה שום חטא שזוכה לעולם הבא. אך אם כן אין צריך לדבר זה מה שכתב שעשה מצוה אחת ולא שתף עמה כונה אחרת. סוף סוף למדנו כי אין הדבר כמו שפירש הרמב"ם ז"ל דבמצוה אחת זוכה לחיי עולם הבא.

והא דרבי חנינא בן תרדיון הכי איתא התם (ע"ז יח א); כשחלה רבי יוסי בן קסמא, אמר לו רבי חנינא בן תרדיון, מה אני לעולם הבא. אמר לו, כלום מעשה בא לידך. אמר לו, מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה, וחלקתים לעניים. אמר לו, אם כן מחלקך יהא חלקי, ומגורלך יהא גורלי, עד כאן. ונראה לא שבשביל מצוה זאת יזכה לעולם הבא, רק שראה בקיום מצוה אחת כתקנה מאד שהיה מחמיר בה, וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל בעצמו, שמזה המעשה ראה שקיים מצוה אחת כתקנה, ומזה היה יודע שהוא צדיק גמור בקיום כל המצות, והוא בן עולם הבא.

ועוד אני אומר כי מה שאמר 'כלום מעשה בא לידך', לא שהיה רצונו לומר ממעשה מצוה אחת יזכה לעולם הבא, שאין הדבר כך. רק היה שואלו 'כלום מעשה בא לידך', שמן המעשה יש להבחין סימן בן עולם הבא. ואמר 'מעות פורים נתחלפו במעות צדקה, וחלקתי אותו לעניים'. והדבר רמז מופלג, כי מעות של פורים אינם עומדים רק לרבוזי אכילה ושתיה. ואילו היה יום הזה יום שיש בו קדושה, לא היה הסעודה ענין גשמי לגמרי, שהיה זה לכבוד היום ולמעלת קדושתו. אבל אין ביום זה קדושה כלל, והאכילה והשתיה הוא דבר גשמי מענין העולם הזה, שהוא כולו גשמי. ונתחלף מעות אלו במעות עניים. שמעות עניים הפך זה, כי העני ידוע שאין לו עולם הזה כלל, ואין נהנה מטובת עולם הזה. ונתחלפו לו מעות פורים - שהוא הכל עולם הזה - במעות עניים, שאין להם חלק בעולם הזה, וחלק הכל לעניים. ודבר זה רמז שהוא יחליף העולם הזה בעולם הבא, ולא יהיה לו חלק כלל בעולם הזה, וכל חלקו שהיה ראוי לו בעולם הזה - שמור לו לעולם הבא. וכמו שהיה באמת לרבי חנינא בן תרדיון הצדיק הקדוש, שהיה נשרף וספר תורה עמו (ע"ז יח א), ולא היה חלקו בעולם הזה, רק הכל שמור לו לעולם הבא. ועל זה אמר 'אם כן מחלקך יהא חלקי', כי סימן יש לו שחלקו שהיה ראוי לו בעולם הזה - הוא שמור לו לעולם הבא. ומעתה אין ראיה כלל. וחזרה קושיין למקומה במאמר המפורסם 'רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם מצות'.

ואני אומר כי לא קשיא כלל. כי מה שישראל הם מוכנים אל התורה, היא מדרגה בפני עצמה. כי מפני שהם מוכנים אל תורה, כמו שהתבאר למעלה, ואינם כמו שאר אומות עכו"ם שאין מוכנים לתורה. ואם נתן להם מעט מצות, לא היה הזכות שלהם כל כך כמו שיש להם זכות במה שיש להם תורה שיש בה מצות הרבה, ומוכנים אל הרבה מצות. ואם לא היה מעלת ישראל במה שהם מוכנים אל התורה, באיזה צד נוכל לומר

שאותם שלא היו יכולים לקיים מצות התורה, שמתו כשהם קטנים, שיהיו בני עולם הבא (סנהדרין קי ב). אבל הענין הוא במה שהם העם שיש להם תורה, ומוכנים לתורה ומצוה, בשביל הכנתם לתורה יזכו לחיי עולם הבא. וכן חס ושלוש לומר שאנחנו בני גלות, ואין לנו יכולים לקיים הרבה מצות, שלא יהיה לנו חלק באותן מצות שלא נוכל לקיים. חס ושלוש לומר דבר כזה, למעט משלמות הדורות שמתו. אבל במה שאנו בני תורה, ויש לנו הכנה אל התורה, יש לנו שכר בכל התורה כולה. ודבר זה ברור, ויתבאר דבר זה באריכות בעזרת השם.

ועל זה אמר רבי חנניא דבריו כי 'רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל, ולפיכך הרבה להם מצות הרבה', והם מוכנים אל מצות הרבה מאוד. וזהו זכות ישראל כאשר יש להם מצות הרבה ביותר, ולכך שכרם גדול יותר. ואל יקשה לך סוף סוף יהיה שכרם יוצא בהפסד, שאם לא יקיים רוב התורה יהיה רשע. זה אינו, דסוף סוף מרויח בזה על ידי שיש לו הכנה אל התורה שיש בה מצות הרבה. כי הדבר הזה שאפשר שיקיים המצות או לא יקיים - דבר זה הוא שקול, כי אולי יזכה ויקיים המצות. וכיון שהדבר הוא שקול, דבר זה מכריע מה שהוא מוכן אל תורה של רבוי מצות, ודבר זה הוא זכות גדול מאד. ודבר זה יתבאר לקמן כי זה מסגולת נפשם של ישראל שהם מוכנים אל המצות. ואם היצר הרע מתגרה בהם, מכל מקום מצד עצם נפשם מוכנים אל התורה. ולפיכך אמרו (סנהדרין צ א) 'כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא', מפני הכנתם אל התורה. ויותר מזה אמרו (סנהדרין קי ב), שאפילו קטן שנולד יש לו חלק לעולם הבא, כמו שיתבאר. ואין זה רק מצד שלמות בריאתו בעצמו, שהוא מוכן אל התורה, ולכך זוכה לעולם הבא. ולפיכך אמר 'רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות', שבמה שיש להם רבוי מצות הוא זכות להם בודאי.

ואפילו אם תאמר כמשמעו, לא קשיא מידי, שהרי אין לומר שיתן להם מעט מצות ויהיה להם השכר הגדול, שדבר זה לא יתכן כלל, שלא היה זה משפט ישר, כי 'לפום צערא אגרא' (אבות פ"ה מכ"ב). ומכל שכן לפי מה שנתבאר כי התורה הוא צרוף וזיכוך ישראל, ולפי רוב המצוה הוא צירוף וזיכוך שלהם, אם כן בודאי רבוי המצות טובה להם. ואם אתה אומר הרי יצא שכרן בהפסדן, שכאשר לא יקיים המצוה יהיה לאדם עונש. בודאי אילו אמר 'רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את האדם', היה זה שאלה, שאפשר שאין זה זכות לאדם. אבל אמר 'רצה לזכות את ישראל', כי אף אם היה יותר טוב לאדם הפרטי שלא יהיה לו הרבה מצות, אבל לכלל ישראל - כבר אמרנו למעלה בפרק א' כי כלל ישראל מוכנים ומסוגלים לתורה. והוא יתברך נותן התורה לכל ישראל, והוא זכות להם. ואם יש אחד פורה ראש ולענה (עפ"י דברים כט, יז), העולם נדון אחר הכלל, וכלל ישראל מוכנים לתורה ומצות מצד עצמם. ומכל שכן שאין במציאות זה היחיד שלא היה חפץ במצות. כי דור התורה אמרו "נעשה ונשמע"

(שמות כד, ז), והדורות הבאים אחריהם - אותו אשר יאמר שאינו חפץ, אינו נחשב מן המציאות. ואם כן בודאי חפץ ה' לזכות את ישראל ברבוי מצות.

ועוד כי עיקר הפירוש ש'רצה השם יתברך לזכות את ישראל', היינו שרצה לזכות אותם בעל כרחם ברבוי המצות. ואף אם יש לחוש שלא יקיימו המצות, מכל מקום השם יתברך רצה לזכות אותם בעל כרחם ברבוי מצות. והשואלים שהיה ראוי למעט במצות, חושבים כי אפשר לזכות במעוט מצות כמו ברבוי מצות. ודבר זה לא יקבל הדעת וימאן השכל. והוא דבר מוסכם 'לפום צערא אגרא'. ויתבאר בפרק שאחר זה כי המצות הם צירוף וזיכוך האדם, ויותר יש לו צירוף ברבוי המצות ממה שיש לו במעוט המצות. כי זהו עיקר מה שנתנה תורה ומצות, שיהיו לאדם פעולות ומעשים אשר מצרפים נפשו החמרית, ולעשות הנפש זך ונבדל. ואם לא כן, "מותר האדם מן הבהמה אין" (קהלת ג, יט), כי היה האדם חמרי טבעי כמו הבהמה. ואם כן איך לא יהיה הדבר הזה ברור, כי רבוי המצות הם זכות לאדם, עד שהוא דבר פשוט בתכלית. והוא יתברך רצה לזכות אותם, כמו האב שהוא מייסר ומוכיח את בנו לזכותו, ואם הבן אומר שאינו חפץ בזה, מכל מקום האב מזכה אותו בעל כרחו. וכך ה' רצה לזכות את ישראל, לכן נתן לו עול מצות כדי לזכות ביותר. והוסרה השאלה במה שאמרו 'רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל ולפיכך הרבה להם תורה ומצות'.